

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDEN GÜNÜMÜZE YANSIYAN EVLİLİK ÂDETLERİ

The Current Marriage Customs Derived from Dede Korkut Stories

Sinan GÖNEN*

ÖZET

İnsan yaşamında en önemli olaylardan birisi evliliğdir. Kendisini bu olaya hazır hisseden herkes, çeşitli âdetlerle örölmüş olan bu geçiş döneminde ailesinin ve kendisinin üzerine düşen yükümlülüğü yerine getirmek zorundadır.

Hiç şüphesiz insan yaşamını çevreleyen evlilik âdetlerinin bir öncesi vardır. Bu makalede eski dönemlere ışık tutan en önemli eserlerimizden Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen evlilik âdetlerinin günümüzdeki geçerliliği incelenmiştir. Burada görölecektir ki âdetlerin yaşamdaki geçerliliği hâlâ devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Dede Korkut Hikâyeleri, evlilik âdetleri, bugünkü evlilikler.

ABSTRACT

Marriage is one of the most significant issues in human life. Everyone who feels himself ready for marriage must fulfill the responsibility belonging to himself or his family during the transitional period of miscellaneous traditions.

Certainly, these marriage customs have their history. In this article, the validity of marriage customs mentioned in Dede Korkut Stories, one of our most substantial works enlightening the past periods, is examined.

Key Words

Dede Korkut Stories, marriage customs, current marriages.

Hayatın geçiş dönemlerinden biri de evliliğdir. İnsan yaşamının bir gerçeği olan evlilik, doğum ve ölüm arasında yaşanan en önemli olaydır. Belirli bir yaşa gelen, maddî yükümlülüğü kaldırabilecek ve kendini hazır hisseden her gencin evlilik yapması yaşamın doğal ilerleyişinin bir getirisiğdir.

İnsan soyunun devamı, milletlerin bekası için insanların evlenerek bir aile oluşturması zorunludur. Aile müessesesi toplumun çekirdeğini oluşturur. Ailenin temelleri ne kadar sağlam atılırsa, toplumun yapısı o kadar sağlam olur. Hiç şüphe yok ki, bu da evliliğin ne kadar sağlam temellerle atılmış olduğuna bağlıdır.

Biz bu yazımızda Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen evlilik olayları etra-

fında oluşan âdetlerin günümüzdeki geçerliliğini irdelemeye çalışacağız. Şüphesiz tarihî süreç içerisinde evlilik olayına gereken değeri veren Türk milleti, bu olay etrafında birçok geçerliliği olan âdetler oluşturmuştur. Bu âdetler tarih içerisinde Dede Korkut Hikâyeleri'ne yansımış ve hikâyelerin yazıya geçirilmesi ile birlikte kayıt altına alınmıştır. Aşağıda hikâyelerde geçen evlilik olaylarını aşama aşama değerlendirecektir.

Başlık

Başlık, evlilik çağı gelen genç kız ailelerinin kızlarına söz kesmeden önce, erkek ailesinden istedikleri maddî karşılığdır. Genellikle para olarak karşımıza çıkan başlık; tarla, hayvan, ev, vb. de olabilmektedir. Geçmişini yazılı kaynak-

* S.Ü. Fen Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. Arş. Gör.

larda Dede Korkut Hikâyeleri'ne kadar dayandırdığımız başlık geleneği, bugün Anadolu'nun bazı kırsal kesimlerini dışarıda tutarsak bu gelenek zayıflamış hatta ortadan kalkmıştır diyebiliriz.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde başlık; Dede Korkut'un Bamsı Beyrek'e Banu Çiçek'i isterken karşımıza çıkar. Dede Korkut aracılığıyla Bamsı Beyrek'e zorla da olsa, Banu Çiçek'i vermeyi kabul eden Delü Karçar, Dede Korkut'ta:

“Bin buğra getirün kim maya görmemiş ola, bin dahı aygır getirün kim hiç kısrağa aşmamış ola, bin dahı koyun görmemiş koç getirün, bin-de kuyruksuz kulaksız köpek getirün, bin dahı püre getirün, mana.” diyerek günün şartlarına göre başlığı Dede Korkut'a sıralar (Ergin, 1997: 126-127).

Delü Karçar'ın deve, aygır, koç, köpek ve pireyi başlık olarak istemesi dikkat çekicidir. Burada bulunması zor olan hayvanların sayılmasını, hikâyelere masal unsurlarının karışmış olmasına ya da amacın, işi zora sokmak olduğuna bağlayabiliriz.

Ülkemiz dışında da varlığını bildiğimiz başlık olgusu, çocukları üzerinde hak iddia eden, çocuklarının geleceğini denetleyen, evlenmelerde karar organı olan geleneksel ailelerde hâlâ geçerliliğini korurken, ekonomik özgürlüğü olan, evlenmelerde bireysel kararların geçerli olduğu, çocukları üzerinde büyük haklar iddia etmeyen ailelerde geçerliliğini kaybettiğini ya da sembolik olarak geçiştirildiğini görmekteyiz (Balaman, 2002: 34).

Şu an büyük ölçüde geçerliliğini yitiren başlık, kız ailesinin kızlarını vermek için şart koştukları, genelde paraya dayanan yerine getirilmesi şart olan, getirilmez ise kızın verilemeyeceği kadar kesin hüküm bildiren maddiyata dayanan bir âdettir. Millet hayatında derin izler bırakmış olan başlık geleneğinin zayıflamasını gelenekten uzaklaşmamıza ve ekonomik şartlara bağlayabiliriz.

Söz Kesme ve Nişan

Kızın istenmesiyle birlikte söz kesilir ve daha sonra uygun bir zaman seçilerek aileler arasındaki bağ nişan ile resmîleşir. Nişanda kız ile oğlana yüzükleri takılır. Aileler kendi akrabalarını ve tanıdıklarını nişana davet ederler. Kimi zaman küçük eğlencelerin de yapıldığı nişan merasimleri yöreden yöreye kısmen değişen âdetlerle yerine getirilir.

Nişanlılık süresinin kesin bir kuralı yoktur. Bu süre daha çok iki tarafın anlaşmasına bağlıdır. Kimi özel durumlara; askerlik, okul, gurbetten dönüş, hastalık, ölüm, vb. dışında süre uzatılabilir ya da kısaltılabilir. Sürenin uzatılmasında ya da kısaltılmasında her iki tarafın hazırlanması ve kimi ekonomik etmenler de rol oynamaktadır (Örnek, 1995: 194).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde nişan olayını Bamsı Beyrek'in Banu Çiçek'le nişanlanmasında görüyoruz.

Burada Beyler huzurundaki dua sonucunda Pay Büre'nin bir oğlu, Bay Bicen'in ise bir kızı dünyaya gelmiştir.

Oğlan on beş yaşına gelir. Kara Derbend ağzında İstanbul'dan gelen bezirgânları, kâfirin elinden kurtarmasıyla Dede Korkut ona Bamsı Beyrek adını koyar.

Bu olay dolayısıyla beyler bir av düzenlerler. Bu avda Bamsı Beyrek'in başından geçen olaylar şöyle gelişir:

“Nagahandan Oğuzun üzerine bir süri geyik geldi. Bamsı Beyrek birini kova gitdi. Kova kov bir yire geldi, ne gördi: Sultanum gördi gök çayırın üzerine bir kırmızı otağ dikilmiş. Ya Rab bu otağ kimün ola didi. Haberi yok ki alaçağı ala gözlü kızun otağı olsa gerek. Bu otağın üzerine varmağa edeblendi. Ayıttı: Ne olur-ise olsun, hele men ovamı alayın didi. Otağın önünde irişi geldi geyiği sinirledi. Bakdı, gördi bu otağ Banı Çiçek otağı-y-imiş ki Beyregün bişik kertme nişanlusı odahlusi-y-idi, Banı Çiçek otağdan bakar-idi. Mere doyalır bu ka-

vat oğlu kavat mize erlik-mi gösterür didi, varun bundan pay dilen görün ne dir didi.” (Ergun, 1997: 121).

Bunun üzerine Kısırça Yinge adında bir kadın Beyrek’in yanına gelerek onun hakkında bazı sorular sorar ve durumu Banu Çiçek’e aktarır. O da, Beyrek’i yanına çağırarak:

“Yiğit gelişün kandan?” diye sorar.

Bunun üzerine Beyrek:

“İç Oğuzdan.”

“İç Oğuzda kimün nesisin?”

“Pay Püre Big oğlu Bamsı Beyrek didükleri menem.”

Bu karşılıklı konuşmalarla birlikte Banu Çiçek kendini bildirmeden, “Gel imdi senün-ile ava çikalum, eger senün atun menüm atımı kiçer-ise anı dahı kiçersin ve hem senün ile oh atalum, meni kiçer-isen anı dahı kiçersin ve senün-ile güreşelüm, meni kiçer-isen anı dahı barsarsın.” der (Ergün, 1997: 122). Beyrek onun bu isteklerini kabul eder.

Av sırasında Banu Çiçek ile karşılaşan Beyrek, onunla ok atar, at koşturur, güreş tutar. Her birisinde Banu Çiçek’i yenen Beyrek, onun Banu Çiçek olduğunu anlayınca, “Üç öpdi, bir dişledi, düğün kutlu olsun han kızı diyü parmağından *altun yüzüğü* çıkardı kızın parmağına kiçürdi. Ortamuz da bu nişan olsun han kızı.” diyerek yüzüğünü takar ve nişanlanır (Ergün, 1997: 123).

Bugün Anadolu’nun hemen hemen her tarafında kız istemeye gidilince kız belirli veyahut belirsiz çeşitli sınavlardan geçirilir. Kız istemeye ya da kız bakmaya gidenler bazen istemeye gidecekleri eve erken giderek kızın erken kalkıp kalkmadığını, erken kalkmış ise sabah temizliğini yapıp yapmadığını öğrenmeye çalışırlar.

Bazen gittikleri evi şöyle bir temizlik yönünden gözden geçirirler. Yetişkin bir kızı olan evin temiz tutulması gerektiğine inanılır. Dolayısıyla bu temizliği yapacak olan evin kızıdır.

Kimi zaman da kız bakmaya giden-

ler kız evinde otururken gelinlik kızıdan bir bardak su veya başka bir şey isterler. Bu sınavın amacı ise gelin olacak kızın hürmetini açığa çıkarmaktır.

Bu ve bunun gibi yöreden yöreye değişebilen milletimizin özünde yer etmiş sınama yolları vardır. Bu sınama çeşitleri bazen gelin olacak kız tarafından bilinir ya da sezilir; bazen de genç kız bunların hiçbirinin farkına varamaz.

Bu sınama yolları, oğullarına alacakları kızın hem terbiyeli, kültürlü ve saygılı olup olmadığını ortaya çıkarır, hem de kız ile oğlanın birbirlerine denk olup olmadıklarını ölçmede önemli bir görev üstlenir.

Hikâyede de Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek’in birbirleriyle çeşitli yarışmalara girmesinin amacı Banu Çiçek’in evleneceği erkeğin yiğit olup olmadığını test etmek istemesidir. Yarışma sonunda Beyrek’in üstün gelmesi kültürel yapının ataerkil olmasından ileri gelmektedir.

Kültürümüzde nişan ve nişanda yü-zük takılmasının önemli bir yeri vardır. Erkek ile kız arasında ya da erkeğin ailesi ile kızın ailesinin arasında yapılan anlaşmanın somutlaştırılması görevini nişan yüzüğü üstlenmektedir.

Nişan yüzüğünde dikkat çeken bir diğer nokta ise altın olmasıdır. Burada Bamsı Beyrek, Banu Çiçek’e altın yü-zük takar, hâlâ günümüzde nişan yüzüğünün altın olmasına önem verilir. Burada altın kullanılması toplumda hayırlı ve kutsal bir iş olarak görülen nişan töreninin madenler içerisinde en değerli olarak kabul edilen altın ile taçlandırılacağından ileri gelmektedir.

Evlilik Çeşitleri

İki insanı bir araya getirerek yeni bir aile oluşturmak, kültürümüzde çeşitli şekillerle yerine getirilir. Bu çeşitlilik yöreye ve zamana göre de değişebilir. Ülkemizde görülen evlilik çeşitleri görücü yoluyla evlenme, kız kaçırarak evlenme, beşik kertme yoluyla evlenme, ber-

der evliliği ve taygeldi evliliğidir. Bunların yanında iç güveği giderek evlenme ve genç kız ile delikanlının tanışarak evlenmesini de sayabiliriz.

Bugün yukarıda saydığımız evlenme çeşitlerinden görücü yoluyla evlenme ve beşik kertme yoluyla evlenmenin örneklerini Dede Korkut Hikâyeleri'nde görebiliriz. Aşağıda bu evlenme türleri incelenecektir.

1) Görücü Yoluyla Evlilik

Bu evlilik türünde evliliğin başlangıcı kız istemeye olur. Kız istemeye gitmeden genç kızlar gözden geçirilir. Evlenecek erkeğin ailesi ve yakınlarından birkaç kişi bu işi üstlenir. Her beğenilen kıza da bakmaya gidilmez.

Evlenirken çok dikkatli olmalı ve iyi bir kız aranmalıdır. İyi bir kız, soyu soppu belli, iyi bir aileye mensup, iyi bir Müslüman, hayâ sahibi ve temizdir. Erkek yüzü görmemiş, bakire bir kız olursa karşılaştırma yapamayacağı için kocasını sevecektir. Erkek kendinden aşağı bir kızla evlendirilmelidir. Kız kocasından yüksek aileye mensup olursa erkek ona esir olur. Yüz güzelliği yerine huy güzelliği tercih edilmelidir (Günay, 2000: 6). Dede Korkut Hikâyeleri'nin mukaddimesinde kadınlar dörde ayrılır. Birisi solduran soptur. Birisi dolduran toptur. Birisi evin dayığıdır. Birisi ne kadar dersin bayağıdır (Ergin, 2001: 18).

Bu kadınlar içerisinde eş olarak kabul edilecek olanın evin dayığı (direği) olanıdır. Bu kadının özellikleri şöyle sıralanır:

“Kırdan yaban eve bir misafir gelse, kocası olmasa; o, onu yedirir, içirir, ağır-lar, azizler, gönderir. O Âyişe, Fâtıma soyundandır hanım. Onun bebekleri yetişsin. Ocağına bunun gibi kadın gelsin.” (Ergin, 2001: 18).

Evliliğin başlangıcında kadına bu kadar büyük önem verilmesi, toplumun çekirdeğini oluşturan ailenin sağlam kurulmasına verilen önemden ileri gelir. Hikâyelerde dikkat çeken bir diğer nok-

ta ise, evlilik olayının kahramanlara özgü olmasıdır. Türk destancılık geleneğinde çok eskiden beri bir kahramanı (alplara mahsus) aşk ya da evlilik teması var olagelmiş, yaşanan değişimler ve maruz kalınan etkiler sonucunda bu tema, Türk coğrafyasının geniş bir bölümünde alplara mahsusluktan âşıklara mahsusluğa dönüşmüştür (Aça, 2000: 18-19).

Görücü yoluyla evlenmeyi Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Hikâyesi'nde; Kanlı Koca, oğlu Kan Turalı'yı evlendirme isteğinde görürüz. Kanlı Koca bu isteğini oğluna söyler. Bunun üzerine Kan Turalı evleneceği kızın özelliklerini şöyle sıralar:

“Men yirümden turmadın ol turmuş ola, men kara koç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kâfir iline varmadın ol varmış mana baş getürmüş ola.” (Ergin, 1997: 185).

Bugün bazı bölgelerimizde evlenecek erkeğin görüşü alınmadan ona kız bulunabilir. Ama kız ile oğlanın görüşlerinin alınması hem evliliğin geleceği açısından, hem de evlenmede gençlerin kendi kararlarını vermesi açısından önemlidir.

Genellikle kız istenmeden önce kız bakmaya gidilir. Anadolu'da bu görevi evlenecek oğlanın annesi ve yakınları üstlenir. Kızı beğenen öncü kadınlar durumu aile içine anlatırlar. Bundan sonra ailenin büyükleri, sözü geçen birileriyle beraber dünür giderler.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde bu görevi Dede Korkut ve aksakallı yaşlı kişiler yerine getirirler.

Kan Turalı kendisine lâyık kız bulabilmek için İç Oğuz'u ve Dış Oğuz'u gezer ama kendisine uygun bir kız bulamaz.

Bunun üzerine Kanlı Koca aksakallı ihtiyarları yanına alır. İç Oğuz'a girer, kız bulamaz. Dolanır. Dış Oğuz'a girer, bulamaz. Dolanır, Tırabuzan'a gelir (Ergin, 2001: 125).

Trabzon tekürünün çok güzel bir kızı vardır. Aynı zamanda bu kız bir kahramandır. Kızının birçok isteyenini olmuştur. Babasının ise kızını vermeden birçok şartı vardır.

“Ol kızın üç canavar kalınlığı kaftanlığı var-idi. Her kim ol üç canavarı bassa yense öldürse kızımı ana virürem.” diyerek kimsenin bir türlü yerine getiremeyeceği şartlar öne sürüyordu. Şayet bu şartları yerine getiremeyenleri ölüm bekliyordu. “Basamasa başın keser-idi. Böylelikle otuz iki kâfir biginin oğlunun başı burc bedeninde kesilüp aşılımış-idi. Ol üç canavarın biri kağan aslan-idi, biri kara buğa-y-idi, biri dahı kara buğra idi.” (Ergin, 1997: 185).

Trabzon tekürünün kızını tam otuz iki bey oğlu istemişti. Ama hiçbiri bunu başaramamıştı. Daha bunların hepsi aslan ile buğrayı hiç görmemişlerdi.

Trabzon tekürünün kızını gören Kanlı Koca, kızını almaya çalıştı ama bunu başaramayan otuz iki bey oğlunun başlarını da burca asılı gördü. Bütün bu gördüklerini Oğuz’a döndü ve oğluna anlattı. Anlaşılan kız, oğlunun istediği kızdı ama kızın verilme şartları çok ağırdı.

Kan Turalı bütün bunları duymasına rağmen, kırk yiğidiyle beraber Trabzon’a gitti. Teküre:

“Karşu yatan kara tağunı aşmağa gelmişem

Akındılı suyunu kiçmege gelmişem
Tar etegüne gin koltuğuna sığınu gelmişem

Tanrı buyuruğı-y-ile Peygamber kavli-y-ile

Kızunu almağa gelmişem.”

(Ergin, 1997: 188)

diyerek kızına talip oldu.

Bunun üzerine Kan Turalı’yı soyundurup, boğa ile baş başa bıraktılar. Kan Turalı boğayı öldürüp, tekürün yanına geldi. Daha imtihanın bitmediğini ve aslan ile karşılaşacağını öğrendi. Aslanı da öldürüp tekürün yanına gelen, Kan Tu-

ralı bir de buğra (deve) ile karşılaşacağını öğrendi. Onu da yendi ve Trabzon tekürünün kızı Selcen’i almayı hak etti.

Trabzon tekürü kırk yerde kızıl alaca gelin odası diktirdi. Kan Turalı ile Selcen’i bu odaya bıraktılar. Ozan geldi coşturucu havalar çaldı. Ama Kan Turalı anne ve babasını görmeden gerdeğe girmedi (Ergin, 2001: 135).

2) Beşik Kertme

Beşik kertme, çoğunlukla aynı gün doğan, ayrı cinsten iki çocuğun aileleri tarafından evliliklerinin güvenceye alınması olgusudur (Balaman, 2002: 41). Burada belirleyici olan ailelerin birbiri ile yakın ilişkide bulunmasıdır.

Günümüzde geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiş olan beşik kertme evliliğinin, birçok sakıncası da vardır. Erkek ile kızın gelecekte ne olacakları bilinmeden evlilik kararı aileleri tarafından verilir; ama çocukların en azından ne kadar yaşacakları belli değildir. Ailelerin arasının bozulmaması garanti değildir. Gelecekte gençlerin birbirlerini isteyip istememesi en önemli sakıncadır. Bütün bunların yanında beşik kertmenin gençlerin beraber kararları ile bozulduğu da olur.

Beşik kertme yoluyla evliliğe ilk kaynak olarak Dede Korkut Hikâyelerimizde rastlamaktayız. Burada olayın gelişimi şöyledir:

Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek birbirlerine daha doğmadan beşik kertme ile nişanlanmışlardır.

Kam Gan oğlu Han Bayındır, İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerine büyük bir ziyafet verir. Pay Büre adında bir bey de orada hazır bulunmaktadır. Bir ara onun Kara Göne oğlu Kara Budak, Kazanoğlu Uruz, Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek gibi gençlere bakarak ağladığı görülür. Sorarlar, oğlu olmadığı için ağladığını söyler. Beyler oğlu olması için dua ederler. Pay Bicen adındaki bir bey de kızı olsun diye dua ister, onun içinde dua ederler (Ergin, 1997: 8).

Bunun üzerine Pay Bicen Bey, “Bigler Allah Ta’ala mana bir kız virecek olur-ise, siz tanık olun, menüm kızum Pay Büre Big oğluna *bişik kertme* yavuklu olsun.” diyerek çocuklar doğmadan onların nişanlarını beylerin huzurunda ilân etmiş olur (Ergin, 1997: 117).

Çocukların doğumu ve büyümele-riyle beraber, bir gün av sırasında beşik kertmesi Banu Çiçek’le nişanlanan Bamsı Beyrek, avdan dönünce evlenmek için teşebbüse geçer. Fakat kızın Delü Karçar adında bir kardeşi vardır, kız kardeşini isteyen öldürmektedir. Delü Karçar’ın gönlünü yapmak üzere beyler Dede Korkut’u göndermeye karar verirler (Ergin, 1997: 8).

Dede Korkut, “Yarenler çünkü meni gönderürsüz, bilürsüz kim Delü Kaçar kız kardeşini dileyeni öldürür, bari Bayındır Hanun tavalasından iki şahbaz yügrük at getirün, bir kiçi başlu kiçer aygırı, bir toklu başlu torı aygırı, nagah kaçma kovma olur ise birisini binem, birisini yedem.” der (Ergin, 1997: 125). Dede Korkut iki tane at ile Delü Kaçar’ın yanına gider, selâm verir. Delü Kaçar, “Aleyke’s-selam ay ameli azmış fi’li dönmiş kadir Allah ağ alnına kada yazmış, ayaklular buraya geldiği yok, oğzular bu suyumdan içdüğü yok, sana noldı, amelün-mi azdı, filün-mi döndi, ecelün mi geldi, bu aralarda neylersin.” karşılığını verir (Ergin, 1997: 125). Bunun üzerine Dede Korkut:

“Karşu yatan kara tağun açmağa gelmirem

Akındılı görklü suyunu kiçmege gelmişem

Gin etegüne tar koltuğuna kısılmağa gelmişem

Tanrının buyruğı-y ile Peygamberün kavliyle aydan aru günden görklü kız kardeşün Banu Çiçeği Bamsı Beyrege dilemege gelmişem.” der (Ergin, 1997: 125-126). Bunu duyan Delü Karçar Dede Korkut’un peşine düşer ve onu yakalar. Fakat kılıç çalacağı sırada Dede Kor-

kut’un duası ile eli havada kalır. Bunun üzerine Dede Korkut’a yalvarır, “Tanrının buyruğı-y ile Peygamberün kavli-y ile kız kardeşümü Beyrege vireyim.” diyerek Banu Çiçek’i vermeye razı olur (Ergin, 1997: 126). Bu olaydan sonra Dede Korkut’un duasıyla kolu iyileşir (Ergin, 1997: 8).

Bugün bile Anadolu’da kız istemeye genellikle ailenin büyükleri gider. Bazen de hatırı sayılır kişiler götürülür. Burada amaç o kişinin itibarı ve hatırı sayırlılığından yararlanmaktır.

Hikâyede de sözü geçen bilge şahsiyet olarak Delü Karçar’ın yanına kız istemeye Dede Korkut gönderilmiştir. Kız istemeye büyüklerden gönderilmesi geleneği millet hayatındaki geçerliliğinden hiçbir şey yitirmeyerek günümüze kadar var olagelmiştir.

Hikâyede dikkat çeken bir diğer nokta ise Dede Korkut’un Banu Çiçek’i isterken “Tanrının buyruğı ile Peygamberin kavli ile aydan arı, güneşten güzel kız kardeşin Banu Çiçek’i Bamsı Beyrege istemeye gelmişim.” (Ergin, 2001: 66) demesi ve buna karşılık Delü Karçar’ın “Tanrının buyruğı ile, Peygamberin kavli ile kız kardeşimi Beyrege vereyim.” demesidir (Ergin, 2001: 67). Zira bu sözler o gün nasıl kız isteme ve kız verme esnasında canlılığını koruyorsa bugün de o günkü gibi canlılığını korumaktadır.

Bu ifadelerin hâlâ tazeliğini koruması Türk milletinin kutsal kabul ettiği sosyal olayların yapısının ne kadar sağlam olduğunun göstergesidir. Zira evlilik olayının millet hayatında önemi tartışılmaz. Türk milletinin evlilik müessesine o gün verdiği değer ne ise bugün de aynıdır.

Nikâh

Eşler arasındaki birlikteliğin resmîleştirilmesi nikâha bağlıdır. Nikâh, birlikteliğe meşru gözle bakılmasının en önemli şartıdır. Dede Korkut Hikâyeleri içerisinde nikâh akdinin yapılmasına

rastlayamadık. Sadece kelime olarak Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Hikâyesi'nde şöyle geçmektedir:

Kazan'ın Şökli Melik ile yaptığı savaş sırasında kendisine yardıma gelen diğer beylerin özellikleri sayılırken Eylik Koca oğlu Alp Eren'in özellikleri şöyledir:

“Kâfirleri it ardına bıragup horlayan, ilden çıkup Aygır Gözler Suyından at yüzdüren, elli yidi kal'anun kilidin alan, Ağ Melik çeşme kızına *nikâh* iden, Sofi Sandal Melik'e kan kusduran, kırk cübbe bürinüp otuz yidi kala biginün mahub kızlarını çalup bir bir boynun kuçan yüzinde tudağında öpen, Eylik Koca oğlu Alp Eren Çapar yetdi.” (Ergin, 1997: 113–114).

Yukarıda görüldüğü üzere nikâh, delikanlı ile genç kızın birliktelik kurmasının ve bu kurulan birlikteliğin toplumsal geçerlilik kazanmasının ilk şartıdır. Nikâh işlemi yapılmadan kurulan birliktelikler hem resmî, hem de toplumun kabullenışı açısından bir anlam ifade etmemektedir. Bugün Anadolu'da toplumun huzurunda kıyılan nikâhlara çok büyük önem verilmektedir. Nikâhın kıyılması ile birlikte, o törene özgü nikâh şekeri adıyla bilinen tatlılar misafirlere ikram edilmektedir.

Düğün

Türk kültüründe düğün; bir ailenin doğması, akraba ve dostların bir araya gelmesi ve eğlenceler düzenlenmesi için bir araçtır. Düğün olmadan önce davetiyeler dağıtılarak, düğün hazırlığı başlar. Genellikle müzik eşliğinde düğün yapılır. Ayrıca düğün esnasında çeşitli yemekler de verilir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde de düğün merasimlerin yapıldığını görmekteyiz. Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek'in evlenmesi düğün merasiminin ilkidir. Burada, Dede Korkut başlık olarak istenen at, deve, koç, köpek ve pileyi getirdikten sonra düğün hazırlığı başlar.

“Oğuz zamanında bir yiğit ki ivlen-

se oh atar-idi, okı ne yirde düşse anda gerdek diker-idi.” Bamsı Beyrek de okunu attı ve gelin odasını oraya kurdu (Ergin, 1997: 129). Fakat Bamsı Beyrek tam gerdeğe gireceği gece, Bayburt hisarının beyi yedi yüz kâfirle gelerek Beyrek'i ve otuz dokuz yiğidini tutsak eder, naibi (vekil) de şehit olur (Ergin, 1997: 9).

Aradan on altı yıl geçtiği hâlde Beyrek'in ölüsü dirisi bilinmez. Delü Karçar Bayındır Han'a başvurarak Beyrek'in dirisi haberini getirene hediyeler, ölüsü haberini getirene kız kardeşini vereceğini söyler.

Yalancı oğlu Yaltacuk isimli birisi bu işi üzerine alır, gidip Beyrek'in vaktiyle kendisine vermiş olduğu gömleği kana bulaştırarak, onun öldüğü haberini getirir (Ergin, 1997: 9).

Bunun ardından Yaltacuk “Kiçi düğünün eyledi, ulu düğününe va'de kodı.” (Ergin, 1997: 133). Burada küçük düğün denilen nişan olayıdır.

Bu sırada Beyrek'in babası bezirgânlarını Beyrek'i aramaya gönderir. İki bezirgân gelip Bayburt'ta Beyrek'i bulur ve durumu anlatırlar. Beyrek kendisine âşık olan Bayburt beyinin kızının yardımıyla kurtulur. Oğuza gelir. Bu sırada Yaltacuk'un düğünü olmaktadır. Beyrek, deli ozan kılığında düğüne gelir.

Yaltacuk diğer beylerle ok atmaktadır. Deli ozan diğer beyleri övüp Yaltacuk'u yerince; Yaltacuk ok çekmesini söyler, sonuçta Beyrek Yaltacuk'un elindeki yüzüğü parçalar (Ergin, 1997: 9).

Bundan sonra Kazan Bey, “Mere delü ozan menden ne dilersin, çetirli otak-mı dilersin, kul karavaş-mı dilersin, altun akça-mı dilersin, vireyim.” diyerek Bamsı Beyrek'in ne istediğini sorar (Ergin, 1997: 145). Beyrek ise, “Sultanum meni kosan da şölen yimeginün yanına varsam, karnum açdur toyur-sam.” der (Ergin, 1997: 145). Bunun üzerine Kazan Bey Bamsı Beyrek'e hareketlerinde serbestlik verir.

Beyrek şölen yemeğinin yanına gelir. Karnını doyurduktan sonra kazanları teperek döker. Ardından kadınların yanına varır. Zurnacı ve davulcuları kovalar. Bunun üzerine Burla Hatun:

“Bre, madem ki Kazan Bey’den buyruk olmuştur, bırakın otursun.” der. Yine dönerek Beyrek’e:

“Bre, deli ozan peki maksadın nedir?” diye sorar.

“Hanım maksadım o dur ki kocaya varan kız kalksın, oynasın, ben kopuz çalayım.” karşılığını alır (Ergin, 2001: 83).

Kısırca Yenge ile Boğazca Fatma adlı iki kadını gelin diye oynattırırlarsa da, ozan aldanmaz ve sonunda Banu Çiçek oyuna kalkar. Burada deli ozan, Beyrek olduğunu anlatır. Ve düğün karışır (Ergin, 1997: 9).

Beyrek, Banu Çiçek’le otuz dokuz yigidi olmadan evlenmek istemez. Yanına diğer beylerini alır. Bayburt hisarının üzerine yürüyerek onları öldürürler. Bayburt Beyi’nin kızını da alarak geri döner. Ve düğün başlar.

“Bu kırk yigidün bir kaçına Han Kazan, bir kaçına Bayındır Han kızlar virdiler. Beyrek dahı yidi kız kardaşımı yidi yigide virdi. Kırk yirde otak dikdi. Otuz tokuz kız tali’lü tali’ine birer oh atdı. Otuz tokuz yigit ohunun ardınca gitdi. Kırk gün kırk gece toy düğün eylediler. Beyrek yigitleriyle murad virdi murad aldı.” (Ergin, 1997: 153).

Hikâyemizdeki evlenecek olan kişi ok atar, oku nereye düşerse oraya otağını kurar. Bu âdeti günümüzde evlenecek olan kişi ekmeğini nerede kazanıyorsa orada yuva kurmasının ilk örneği olarak sayılabilir. Gerdeğe girilecek yerin önemini hikâyemizde net olarak görüyoruz. Zira kâfirin baskını ile Bamsı Beyrek gerdek gecesi günü esir düşer. Bugün Anadolu’da da gerdek gecesinin büyük önemi vardır. O geceyle ilgili birçok inanç yerleşmiştir.

Hikâyede Yaltacuk’un Bamsı Bey-

rek’in gömleğini kana bulayıp, Bamsı Beyrek öldü diye getirmesi Hz. Yusufun olayını akla getirmektedir.

Hikâyemizde Deli Ozan olarak karşımıza çıkan Bamsı Beyrek’in, Yaltacuk’un yüzüğünü parçalaması, kendinin ok atmada usta olmasının yanında yüzüğün evlenme olayında ne kadar önemli olduğunu bir kere daha gözler önüne sermektedir. Beyrek, Yaltacuk’un elindeki nişan yüzüğünü parçalamakla, kendinin geldiğini ve yalan üzere kurulan nişanın ortadan kaldırılışına işaret etmektedir.

Yaltacuk’un düğününde, düğün yemeğinin verildiğini görüyoruz. Bugün bile düğün yemeği bütün coşkusuyla Anadolu’da vazgeçilmez bir âdettir. Hatta düğün yemeklerinin bir listesi vardır. O listedeki yemeklerin dışına çıkılmaz ve bazı yörelerimizde bu yemeklerin sırası bile vardır.

Yaltacuk ile Banu Çiçek’in düğünlerinde bir diğer dikkat çeken nokta ise düğünde zurnacı ve davulcuların olmasıdır.

Demek ki o günün düğünlerinde davul ve zurnanın olması bugünün müziğinin kökenlerinin nerelerde bulunduğunu gösteriyor. Davul ve zurnanın düğünlerimizde bu denli yer etmesinde düğünü çevreye duyurmak başta gelen amaçtır. Müzik ile eğlenmeyi de burada saymadan geçemeyeceğim. Düğünlerin amacı birlikteliği oluşturma töreni olmasının yanında, misafirler ve düğün sahibi için de eğlence merkezi olmasıdır. Tabii ki müziksiz eğlence düşünemeyiz. Bu bazen davul ve zurna ile olmakta, bazen modern müzik aletleri ile olmaktadır.

Hikâyede Delü Ozan kadınların arasına girerek Banu Çiçek’i oynatmaya çalışır. Buradan anlıyoruz ki düğünde kadınlar da kendi arasında eğleniyorlar. Bugün düğünlerimizde, ya da kına gecelerinde, kadınların kendi aralarında oynamalarını, özellikle müzik eşliğinde eğ-

lenmelerini görebiliriz. Diğer dikkat çeken nokta ise Yaltacuk ve diğer beylerin düğün günü dışarıda ok atarak eğlenmeleridir.

Bugün Anadolu'da düğün başladığı günden, gerdek odasına girene kadar damat etrafında birçok âdetimiz vardır. Bu âdetlerimiz kimi zaman damadı zor olan yarışmalara girdirerek, kimi zaman onu çeşitli oyunlar içerisinde oynatarak, âdeta damat için bir eziyet hâline gelmektedir. Bamsı Beyrek Hikâyesi'nde gördüğümüz yarışmanın aynısını değil, ama değişen şekillerini bugün Anadolu'muzun neresine gitsek görebiliriz.

Diğer düğün merasimi ise Kan Turalı ile Selcen Hatun arasındadır. Trabzon tekürünün şartlarını yerine getirip kızı Selcen'i alan Kan Turalı, tekürün düzenlediği düğünü yarıda bırakıp Oğuz'a dönmeye karar verir.

Yolda gelirken, tekür kararından vazgeçer, kızını geri almaya altı yüz kâfirle beraber gelir. Kan Turalı kırk yiğidini babasına müjde için göndermiştir, kendisi de uyumaktadır. Ama Selcen Hatun her ihtimale karşı uyanıktır.

Yapılan savaşta kâfirler bozguna uğrattılır. Bu savaşta Selcen Hatun en az Kan Turalı kadar kahramanlık göstermiştir.

Kan Turalı'nın anne ve babası da karşılaşmaya gelmişlerdir. Hep beraber Oğuz'a dönerler. "Kanlı Koca gök ala görklü çemene çadır dikdi. Atndan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurdu. Düğün itdi, kalın Oğuz biylerin ağırladı. Altunluça günlüğün diküp Kan Turalı gerdegine girüp muradına maksudına irişdi." (Ergin, 1997: 198).

Oğuz'da Selcen ile Kan Turalı Trabzon'da eremedikleri muratlarına ermişlerdir.

Bir diğer düğün merasimi ise Uşun Koca Oğlu Segrek Hikâyesi'nde geçer. Kardeşi Egrek'i Alınca Kalesi'nden esirlikten kurtaran Segrek, kardeşiyle birlikte babası Uşun Koca'nın yanına gelir.

Bunun ardından Uşun Koca, "Ulu oğluna dahi görklü gelin getürdi. İki kardeş bir birine sağdıç oldılar. Gerdeklerine çapup düşdiler, murada maksuda irişdiler." (Ergin, 1997: 233).

Kardeşini esaretten kurtarmadıkça gerdeğe girmeyen Segrek, kardeşini kurtardıktan sonra muradına ermiştir. Segrek ile Egrek birbirine sağdıç olmuşlardır. Sağdıçlık geleneği bizim çok eski bir geleneğimizdir. Bugün Anadolu'da canlılığını koruyan geleneklerimiz arasındadır.

Damadı bilgilendirmek ve onu çeşitli şakalardan korumak başlıca görevi olan sağdıç, genellikle damadın yakın arkadaşlarından birisidir. Sağdıç evli ya da bekâr olabilir. Bazı yörelerde bekâr, bazı yörelerde ise evli olanlar sağdıç olabilir.

Ayrıca buraya, Uşun Koca oğlu Segrek'in kardeşi Egrek'i kurtarmaya gitmeden önce Uşun Koca tarafından evlendirilmesini ekleyebiliriz.

Burada, Uşun Koca'nın büyük oğlu Egrek Alınca Kalesi'ne esir düşer. Bu haber küçük kardeşi Segrek'ten saklanır. Bir gün tesadüfen kavga eden çocuklardan Alınca Kalesi'nde esir kardeşi olduğunu öğrenir. Bunun üzerine annesinin ağzını arar. Gerçeği öğrenince babasının ve annesinin bütün ısrarlarına rağmen kardeşini kurtarmaya gitmeye karar verir. Bu isteğinden oğullarını vazgeçiremeyen Segrek'in anne ve babası, Kazan Bey'in tavsiyesi ile oğullarını hemen evlendirirler. Belki yavuklusu onu bu yoldan döndürebilecektir.

Düğün sonunda "Oğlanı gerdeğe koydılar. Kız-ile ikisi bir döşeğe çıkdılar. Oğlan kılıcın çıkardı, kız-ile kendü arasına bıraktı. Kız aydur: Kılıcun gider yigit, murad vir murad al, sarılalum didi. Oğlan aydur: Mere kavat kızı men kılıcuma togranayım, ohuma sançıluyım, oğlum toğmasun, toğar-ise on yaşına varmasun, ağamun yüzün görmeyinçe, ölmüş ise kanın almıyınça bu gerdege gi-

rer-isem didi.” (Ergin, 1997: 228). Burada görüldüğü gibi Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki kardeşler arasındaki ilişkiler, günümüzde de, geçerliliğini sürdüren sevgi, saygı, vefa gibi değerlere bağlı olmanın yanında, bir sosyal müessesenin hak ve yükümlülükleri ile de karşımıza çıkmaktadır (Oğuz, 1996: 38).

Bunun üzerine Segrek, “Kız sen mana bir yıl bakgıl, bir yılda gelmez isem iki yıl bakgıl, iki yıl da gelmez-isem üç yıl bakgıl, gelmez-isem ol vakıt menüm öldüğümü bilesin, aygır atum boğzlayup aşum virgil, gözün kimi tutarise könlün kimi sever-ise ona vargıl.” der (Ergin, 1997: 228).

Segrek’in ağabeyi Egrek’i kurtarma azmindeki kararlılığı kendi düğününde de sürer.

Evlendiği ilk gece karısı ile arasına kılıç koyup yatan Segrek, gerdek gecesinde murada ermemiştir. Kendisinin üç yıl içinde gelmemesi hâlinde karısının istediğini ile evlenmesini istemesi, kendisinin işinin ne kadar zor olduğunu göstermesinin yanında karısına verdiği insanî bir hak olarak da önemlidir.

Yasak İlişki

Milletin varlığı, sağlam aile yapısına bağlıdır. Bu yapıya zarar verecek her şey kesinlikle yasaklanmıştır. Aile kurumunun temel yapısını tehdit eden olaylardan birisi de yasak ilişkidir. Tarihi süreç içerisinde bugün yasak ilişkiye ne kadar kötü gözle bakılıyorsa, geçmiş dönemlerde de o gözle bakılmıştır. Zira Aruz’un çobanı bir peri ile yasak ilişkiye girer ve bundan Tepegöz doğar. Olayın gelişimi şöyledir:

“Oğuz bir gün yaylaya köçdi. Aruzun bir çobanı var-idi, adına Konur Koca Saru Çoban dirler-idi. Oğuzun önünce bundan evvel kimse keçmez-idi. Uzun Bınar dimek-ile meşhur bir bınar var-idi. Ol bınara perriler konmuş-idi. Naga-handan koyun ürkdî. Çoban irgece kakıdı ilerü vardı. Gördi kim perri kızları kanat kanada bağlamışlar uçarlar. Ço-

ban kepeneğini üzerlerine atdı, perri kızınun birini tutdı. Tama’ idüp derhal cima’ eyledi.” (Ergin, 1997: 207).

Aruz’un çobanı Konur Koca Saru Çoban, pınar kenarında gördüğü perilerin güzelliğine dayanamayıp bir peri ile yasak ilişkiye girer. Bunun sonucunda Oğuz’un başına belâ olacak Tepegöz doğar. Nitekim buradaki kötü olayın sonucunda istenmeyen varlık ve durumlar bir tür ceza olarak ortaya çıkmıştır.

* * *

Dede Korkut Hikâyeleri’nde bugün evlilik kurumunu kuşatan âdetlerimizin hepsinin olduğunu söylemek elbette doğru olmayacaktır. Bugünkü âdetlerimizin temel kalıpları o günde vardı, daha öncesinde de vardı. Ama hikâyelerin yazıya geçirilmesiyle birlikte âdetlerimizin o günkü şekilleri ile kayıt altına alınması bizim için önemlidir. Bu da; bizi bugün kuşatan değerlerimizin kaynağını açıklamakta en önemli dayanak noktalarımızdan birini oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aça, Mehmet, “‘Köne Epos’ (Arkaik Destan) Kavramı ve Türk Halk Hikâyelerindeki ‘Aşıklara Mahsus Evlilik’ Konusunun Kaynaklarından ‘Alplara Mahsus Evlilik’”, *Millî Folklor*, Güz, 6 (47), 2000.
- Balaman, Ali Rıza, *Evlilik, Akrabalık Türleri / Sosyal Antropolojik Yaklaşım*, İzmir 1982.
- Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*, İstanbul 1973.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*, Ankara 1997.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul 2001.
- Günay, Umay, “İslâmî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi”, *Millî Folklor*, Yaz, 6 (46), 2000.
- Oğuz, Öcal, “Manas Destanı ve Dede Korkut Kitabı’nda Kardeşler Arası İlişkiler”, *Millî Folklor*, Güz/Kış, 4 (31-32), 1996.
- Örnek, Sedat Veyis, *Türk Halk Bilimi*, Ankara 1995.
- Sakaoğlu, Saim, *Dede Korkut Kitabı I-II*, Konya 1998.
- Tan, Nail, *Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler*, İstanbul 2003.